

Conclusie:

Ook deze slogan uit de Amerikaanse verkiezingscampagne spreekt dus wel met vier tongen. En er wordt door iedereen ook wel met vier oren geluisterd, dat zijn de net beschreven reacties en gevoelens. Maar alles komt samen in de hopeloze, uitzichtloze situatie waarin Amerika zich nu bevindt. De ene boodschap is: dit is absoluut verschrikkelijk, maar dit is niet het noodlot, wij – Amerikanen - kunnen er iets aan doen. Er is een oplossing, en daarvoor hebben wij maar één iemand nodig: Donald Trump.

'Make Amerika great again' laat geen alternatieven, geeft geen ruimte aan eigen initiatieven, maar kent alleen één weg, die van de persoon van D.T.

Taal is hier niet meer een uitnodiging tot gesprek of dialoog, taal is hier een machtsmiddel geworden om volledig persoonlijke belangen te realiseren. Vooral ontbreekt elke zakelijke, objectieve kant, die de uitspraak ook kan onderbouwen. Met onze taal willen wij immers altijd ook meedelen, wat 'waar' is. 'Waarheid' in deze zin is de pure informatie over feiten. Als die echter volledig ontbreekt en alleen een denkbeeldige of gevoelde waarheid wordt opgeroepen, dan is het gevaar groot dat de taal als instrument voor eigen interesses wordt misbruikt.

Uiteraard mogen wij ons de vraag stellen: waarom is dit dan eigenlijk zo erg? Worden wij niet dag in dag uit met leugens en desinformatie geconfronteerd? Is het niet zo dat 'mundus vult percipi', de wereld wil worden bedrogen?

Er moet worden gezegd dat woord en taal van nature niet iets speciaals zijn, geen afzonderlijk terrein. Woord en taal zijn het medium waarbinnen zich onze gemeenschappelijke menselijke existentie ontvouwt. In woord en taal wordt tussenmenselijk bestaan gerealiseerd. Wanneer dus de taal gecorrumpeerd wordt, dan raakt dit ook de mens en het mens-zijn.

De twee kenmerken van de taal en de twee corrumperingsmogelijkheden

In onze denktraditie is het zo, dat taal twee kenmerken draagt:

- zij wil **iets werkelijks in deze wereld kenbaar maken**, zij is gericht op dat wat wij '**waarheid**' noemen;
- vervolgens is taal gekenmerkt door haar **mededelingenkarakter**; zij wil steeds iets **voor iemand** kenbaar maken.

Deze twee kenmerken kunnen dus worden gecorrumpeerd, wil zeggen misbruikt worden. Wanneer ik in mijn spreken de relatie tot de werkelijkheid achterwege laat, wil zeggen wanneer de feiten niet interesseren, wanneer ik mij in mijn denken en spreken niet door de feitelijkheden laat normeren, dan ben ik indifferent ten opzichte van de waarheid. Natuurlijk zijn er feiten en gegevens, maar wanneer ik deze doelbewust negeer en mij volledig richt op de kunstzinnigheid van het woord, dan heb ik met mijn spreken een andere intentie, een andere bedoeling dan waarheid te ontdekken, laat staan mee te delen. Mijn aandacht gaat er dan naar uit om niet met anderen te communiceren, maar om anderen mijn bedoelingen op te dringen. De anderen zijn dan feitelijk niet meer mijn gesprekspartners, niet meer medesubjecten,

maar instrumenten. Er vindt geen gesprek meer plaats, geen dialoog, maar **een vorm van vleierij**, waar de ander nog wel denkt serieus te worden genomen, direct te worden aangesproken, maar waar hij feitelijk een object geworden is, om mijn bedoeling te realiseren. Ik spreek niet meer met hem om hem iets goeds te doen, of om hem iets van waarheid mee te delen, maar om hem iets voor mij te laten doen. In deze situatie gaat taal dus ook niet meer iets **zeggen**, maar zij gaat iets **bedoelen** ('bezweken'). Natuurlijk kunnen ook deze bedoelingen nog wel 'goede bedoelingen' zijn, en dan wordt het woord ook weer teruggeplaatst in de sfeer van de mededeling van waarheid, maar de bedoelingen die erop gericht zijn om eigen succes of macht te behalen, gaan de andere mensen instrumentaliseren.

Tegen het einde van zijn leven heeft **Plato** een dialoog geschreven met de naam '**De Sofist**'. Daarin stelt hij zichzelf de vraag wat eigenlijk zo erg is aan het sofisme. Aan de antwoorden die hij voordien al gaf, heeft hij nog toegevoegd: **De sofist is de maker van een fictieve werkelijkheid**. – Dat is een deprimerende voorstelling: dat het leefmilieu en de leefwerelden van de mens bezet zouden kunnen worden door schijnrealiteiten, die in hun fictieve karakter onherkenbaar blijven. Deze Platoonse nachtmerrie bezit misschien in onze dagen een schrikbarende actualiteit. **Immers, de gewone man/vrouw wordt zo benaderd dat hij/zij de waarheid niet alleen niet meer kan vinden, nee – zelfs zo dat hij/zij de waarheid nog niet eens meer kan zoeken, omdat hij/zij genoeg neemt met de fictie, met de schijnwerkelijkheid**. Deze fictie van realiteit overtuigd hem, hij/zij vindt het wel goed zo. Tot stand gebracht door geïntendeerde misbruik van de taal. Dat – zo Plato – is het ergste dat de sofistieke corruptie van de taal in de wereld van ons mensen kan verrichten.

Deze corruptie van de taal geldt het te vermijden. Zowel in het alledaagse, soms onbedachte taalgebruik, als ook in de taal die de beheersers van het woord (politici, predikanten, filosofen etc.) handhaven.

Enkele handvaten zouden kunnen zijn:

- grotere alertheid in het eigen taalgebruik;
- de eigen 'vier tongen' en de 'vier oren' beter in de gaten houden;
- de redevoeringen, de statements, de losse uitspraken steeds ook bevragen op hun 'waarheidsgehalte', wil zeggen niet alleen vragen of het klopt wat iemand zegt, maar ook of iemand met vele mooie woorden ook wel 'iets' te zeggen heeft;
- op het appel niet alleen met enthousiasme en verbijstering reageren, maar met eigen voorstellen en eigen appel;

Taal en terrorisme

Een **voorbeeld uit de jonge geschiedenis** moge dit illustreren.

Sinds ongeveer een eeuw leven wij in een wereld – of wij veronderstellen het tenminste – waarin alle conflicten met de dialoog worden opgelost. Deze vorm van het onderlinge gesprek staat bij alle onderhandelingen – terecht – centraal. Men zou kunnen zeggen, dat de **dialoog** naast de idealen van vrijheid, gelijkheid, broederlijkheid tot **een vierde centrale waarde** is verheven. Het principe van de dialoog bestaat er immers in, dat alle mensen de vrijheid krijgen het woord te nemen, zij hebben het gelijke recht om te spreken, en dat in een sfeer van wederzijdse waardering. De politieke systemen in de Westerse wereld zijn zo opgebouwd.

Nu is het echter zo dat het nieuwe kalifaat van IS aan deze vorm van menselijke interactie geen enkele boodschap heeft. Het kalifaat ziet integendeel het woord als een machtsmiddel dat in het verlengde staat van het eigenlijke machtsmiddel: het geweld. Zo werd door de IS in januari 2015 de volgende videoboodschap gelanceerd:

“Alles heeft zijn tijd, een tijd om te leven en een tijd om te sterven; een tijd om te wenen en een tijd om te lachen; een tijd om lief te hebben en een tijd om te haten. Nu is de tijd gekomen om te handelen, de tijd om de religie bij te staan: met de taal, met het hart, met de ledematen, met de pen en met het zwaard.”

Wij Westerlingen zijn zozeer gevangen in de vorm van de dialoog als het enige aanvaardbare retorische middel, **dat wij niet in staat zijn ons een andere retorische positie eigen te maken**. Deze andere retorische positie is het appel. En ironisch genoeg komen juist in de handhaving van dit retorisch instrument het kalifaat, Donald Trump en populistische bewegingen samen. Hoewel zij inhoudelijk in vele opzichten van elkaar zullen verschillen is het opmerkelijk dat deze drie fenomenen uit onze jongere geschiedenis als communicatievorm vooral het appel hebben (her-)ontdekt.

De **retoriek van het appel heeft immers een morele drijfkracht**: het appel doet een eenduidig voorstel, het verzamelt de verloren krachten, het roept op tot een mentale en fysieke zelfoverwinning en krachtinspanning, het suggereert een sterk ‘wij-gevoel’.

De **dialoog daarentegen hoort thuis in de sfeer van het management**: hier wordt niemand met zijn morele verantwoordelijkheid geconfronteerd; er wordt geen weg, geen route, geen richting aangegeven; de dialoog is iets van de ronde tafel, waar de argumenten a.h.w. in een kringloop worden doorgegeven maar ook daar blijven hangen.

Het appel biedt iets nieuws, en daarom ook is de reactie daarop vaak zo groot. In de lauwe sfeer van de dialoog werkt de appel als het opkomen van een storm, die een nieuw tijdperk belooft.

Het is trouwens niet zo dat wij deze retorische vorm helemaal zijn vergeten, maar we nemen ze soms niet meer als zodanig waar of ze werkt in ieder geval niet meer diepgaand omdat deze appellerende vorm met oude inhouden gecombineerd is (vgl. vaker het einde van een preek: “Laten wij....” - [adhortativus] of een pauselijk rondzendschrijven dat een encycliek maar een apostolische adhortatie is; of: oproep tot een demonstratie).

Onze manier van communicatie is eerder als een afspiegeling van onze maatschappij een slapend onderdeel geworden van onze gewone, soms gezapige gemeenschap, die niet meer zo gemakkelijk onder de indruk is van het een of ander. Sommigen zeggen wij zijn gelijk slaapwandelaars, zoals in de jaren 1913/1914 de regeringen in Europa als slaapwandelaars in de grote conflicten zijn getuimeld, en toen zij waker worden was de 1^e Wereldoorlog aan de gang.

Op dit punt raken wij wel de **structuur van onze samenleving in haar geheel**. Het is niet voor niets dat men onze situatie ook wel eens als **een breuktijd** aanduidt, of met **het prefix ‘-post’** gaat werken, wil zeggen, dat wij in een **postsecularisme**

leven of in een **post-democratische maatschappij**. Daarbij wil dit ‘-post’ ook niet meer zeggen dan dat een bepaalde periode kennelijk tot het verleden behoort en wij nu een ander tijdperk ingaan, maar dit kunnen wij positief, affirmatief nog niet benoemen. De kenmerken ervan zijn nog niet duidelijk, ook de contouren nog heel vaag. In het gewoon Nederlands zouden we zeggen: “**Het kan nog alle kanten op.**”

Verschillende factoren zijn of lijken inderdaad op dit moment heel onzeker:

- blijft de economie enigszins stabiel of dreigt er toch weer een ‘crash’?
- rukt IS nog verder op of wordt dit gevaar van het kalifaat een halt toegeroepen?
- krijgen de populistische partijen bij de aanstaande verkiezingen (VS, Oostenrijk, Nederland, Frankrijk, Duitsland) een brede basis? En zo ja, met welke gevolgen?
- Welke ontwikkelingen nemen de tegenwoordige oorlogsconflicten in Syrië, Oekraïne, Jemen etc.? Hoe onberekenbaar blijft Rusland in deze kwesties en in het geheel?
- Het is een kwestie van tijd – zeggen sommigen – totdat ook in ons land een grotere terroristische aanslag plaatsvindt.

Al één enkele van deze items zou voldoende stof bieden om zich het hoofd over te breken en de zenuwen te doen prikkelen, maar nu lijkt het erop dat op alle fronten (economisch, sociaal, politiek, godsdienstig) **de wereld en vooral onze samenleving in beweging is**. Daar moeten wij dus over praten: over onze samenleving.